

Journal of Economy Culture and Society

ISSN: 2602-2656 / E-ISSN: 2645-8772

Araştırma Makalesi / Research Article

Türkiye’de Demokrasi Algıları: Cinsiyet, Etnik ve Dini Dinamikler

Perceptions of Democracy in Turkey: Gender, Ethnic, and Religious Dynamics

Sema AKBOĞA¹, Osman ŞAHİN²

Bu araştırma, TÜBİTAK'ın 113K522 no'lu proje kapsamında sağladığı araştırma fonuyla gerçekleştirilmiştir.

¹Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medipol Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, İstanbul, Türkiye

²Dr. Öğr. Üyesi, Nişantaşı Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler (İngilizce), İstanbul, Türkiye

Corresponding author:

Sema AKBOĞA,
İstanbul Medipol Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi,
Kavacak Mah. Ekinçiler Cad. No: 19 Beykoz,
İstanbul, Türkiye
E-mail: semaakboga@gmail.com

Received: 21.11.2017

Accepted: 02.03.2018

Citation: Akboğa, S., & Şahin, O. (2018). Türkiye’de demokrasi algıları: Cinsiyet, etnik ve dini dinamikler. *Journal of Economy Culture and Society*, 57, 1-28.
<https://doi.org/10.26650/JECS356672>

Öz

Bu çalışmada, Türkiye’de farklı cinsiyet, etnik ve mezhep gruplarına mensup kişilerin, demokrasi ve demokratik devlet tanımları 60 adet yarı-yapılandırılmış yüz yüze görüşmeye dayanarak çalışılmıştır. Bu görüşmelerde, çeşitli etnik ve dini kimliklere ve sosyo-ekonomik gruplara ait bireylerle konuşulmuştur. Görüşmelerin analizi sonucunda, demokrasiyi tanımlarken, kadınların cinsiyet eşitliği üzerinde durduğu, Kürtlerin ve Alevilerin hak ve özgürlüklere, Sünni Türk erkeklerin ise ekonomik refaha odaklandıkları görülmüştür. Bu bulgulara dayanarak, devletle tartışmalı bir ilişki içerisinde olan kimlik gruplarının demokrasiyi hak ve özgürlükler açısından tanımlamaya, devletle bu şekilde bir ilişki içerisinde olmayan grupların ise demokrasiyi tanımlarken ekonomik konuları merkeze almaya daha eğilimli olduğu ortaya konmuştur. Çalışmada ayrıca katılımcıların demokratik devletten beklentileri de incelenmiştir. Görüşmelerin bu bölümünde de benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Sünni Türk erkeklerin demokratik devletten beklentileri arasında eşitlik bulunduğu durumlarda bile, bu görüşmecilerin daha çok ekonomik eşitliğin belirli bir ölçüde sağlanmasını kastettikleri anlaşılmıştır. Bunun aksine, Sünni Türk kadınlar, Kürtler ve Aleviler, demokratik devletten beklentilerinin arasında farklı etnik ve dini gruplar arasında eşitliğin sağlanması olduğunu ifade etmişlerdir. Türkiye toplumu oluşturan bu kimlik gruplarının demokrasiye ve demokratik devlete ilişkin tutumlarındaki bu önemli farklılıklar, Türkiye’de hem demokrasinin konsolide edilmesi hem de bu konudaki toplumsal ayrışmanın azaltılması yönündeki sorunlara işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi tanımları, Türkiye, kimlik grupları

ABSTRACT

Utilizing 60 interviews, we examine how people belonging to different gender, ethnic, and sectarian groups in Turkey define democracy and the democratic state. An analysis of the interviews reveals that women emphasize gender equality, while Kurds and Alevis focus on rights and freedoms in their

definitions of democracy. Male Sunni Turks, on the other hand, focus on economic welfare. On the basis of these results, we argue that identity groups that have a problematic relationship with the state are more likely to define democracy in terms of rights and freedoms, whereas those who do not have a problematic relationship with the state are more likely to consider economic issues as central to democracy. This research also examined people’s expectations of a democratic state. When male Sunni Turks indicated that equality is among their expectations of a democratic state, they formulated it in terms of the state realizing economic equality. Female Sunni Turks, Kurds, and Alevis, on the other hand, emphasized the provision of equality among different ethnic and religious groups in their expectations of a democratic state. These important differences among identity groups in Turkey in terms of their attitudes toward democracy and the democratic state illustrate the problems involved in consolidating democracy as well as significant challenges in lessening social differentiation regarding this issue.

Keywords: Definitions of democracy, Turkey, identity groups

EXTENDED ABSTRACT

Disputes over the meaning of democracy make it difficult to find a clearly definable use for the term, which could be identified as correct. People’s definitions of democracy vary because factors including historical baggage, and gender, ethnic, and religious identity shape what people understand from democracy. Dalton, et al. (2007) suggest that definitions of democracy focus on one of three things: institutions and procedures; rights and freedoms; and social benefits. While some scholars focus on elections in their definitions of democracy (Huntington, 1991; Schumpeter, 1943), others suggest that non-electoral features of a democracy, such as the rule of law, deserve equal consideration (Diamond, 1999). Both approaches are criticized by those who argue that definitions focusing only on procedures and institutions or freedoms and liberties tend to neglect the significance of social and economic outcomes of democracy. Huber, et al. (1997), for example, argue that a democracy solely based on institutions and guarantees of freedoms does not always produce social and economic equality. The vast diversity of definitions of democracy—among citizens of the same nation as well as among different nations—should be recognized. Indeed, the scarce literature on citizens’ views on democracy (Ferrin & Kriesi, 2016) demonstrates that people conceptualize democracy in various ways (Baviskar & Malone, 2004; Bratton & Mattes, 2001; Canache, 2012; Carlin & Singer, 2011; Dalton, et al., 2007; Miller, et al., 1997; Shin & Cho, 2010). Depending on their experiences, people prioritize some components of democracy over the others (Bratton & Mattes, 2001), which in turn shapes their attitudes toward it. For example, while more than 40 percent of people in established democracies of the West define democracy with reference to rights and freedoms (Dalton, et al., 2007), many people in other parts of the world equate democracy with more access to health and education, less poverty, and more equality (Baviskar & Malone, 2004). In

some African countries, people include economic components such as jobs for everyone, quality education, and a smaller income gap in their definitions of democracy (Bratton & Mattes, 2001). Similarly, the majority of citizens of Algeria and Lebanon consider characteristics such as low economic inequality and basic necessities for all as more essential to democracy than political characteristics (Tessler, et al., 2012).

Drawing on this literature, we investigate how different groups in Turkey, a country that is predominantly Muslim and highly polarized across sectarian and ethnic lines, define democracy. We study whether there are differences between men and women, Kurds and Turks, Alevis and Sunnis in terms of (1) their definitions of democracy and a democratic state and (2) their expectations of a democratic state.

We conducted 60 in-depth interviews in five cities in Turkey between April 2014 and July 2014. Participants were selected through purposive sampling for the sample to represent different gender, ethnic, sectarian, and socioeconomic groups in Turkey, enabling us to compare various groups' views on democracy. We asked participants the following questions: (1) What is democracy? (2) What are the most essential features of democracy? (3) What does a democratic state mean to you? (4) What is the role of the state in a democratic society? All interviews were recorded and transcribed. During the analysis of the interviews, we coded for patterns and emerging themes by using grounded theory (Glaser & Strauss, 1967).

Our analysis reveals that gender, ethnic, and religious identities and their histories of relations with the state have a decisive impact on which of these features is chosen by individuals when defining democracy and formulating their expectations of a democratic state. Members of groups that have a problematic history with the state (i.e., women, Kurds, and Alevis) are more likely to emphasize rights and freedoms. For example, the majority of women in our sample define democracy as a regime in which women's rights and freedoms are protected and gender equality is achieved. Similarly, both Kurds and Alevis formulate their expectations of a democratic state in terms of being equal to Turks and Sunnis, respectively. Members of groups that do not have a problematic history with the state (i.e., male Sunni Turks) are more likely to emphasize economic welfare in their definitions of democracy. Even when they include the provision of equality among their expectations of a democratic state, most argue that a democratic state should achieve economic equality to a certain extent. This finding suggests that rather than imposing a single definition of democracy on people, there is a need to study individuals' understanding of democracy, as well as their expectations of a democratic state, by situating their views in a historical and political context.

GİRİŞ

Demokrasinin anlamı üzerine yapılan bitmek bilmeyen tartışmalar (Collier ve Levitsky, 1997), bu kavramın doğruluğu kabul edilebilir, genel bir tanımının yapılmasını zorlaştırmaktadır. Nitekim, sokaktaki bireyler de kavramın bu muğlaklığından nasibini almıştır. Bireylerin demokrasi anlayışları ve tanımları, tarihsel süreç, cinsiyet, etnik ve dini kimlik gibi çeşitli faktörlerin dünya algılarını şekillendirmesine bağlı olarak farklılıklar gösterir. Bu nedenle, ağırlıklı olarak kendini Müslüman olarak tanımlayan, ancak mezhepsel ve etnik yönlerden çeşitlilik arz eden Türkiye’deki farklı grupların demokrasiyi nasıl tanımladıklarını araştırmak önemli bir hedef olarak öne çıkmaktadır. Bu hedef doğrultusunda, Nisan 2014 ve Temmuz 2014 tarihleri arasında, Türkiye’nin beş şehrinde toplam 60 adet yarı-yapılandırılmış yüz yüze görüşme yapılmıştır. Bu görüşmelerin analizleri sonucunda, kadınlar ve erkeklerin, Kürtler ve Türklerin, Aleviler ve Sünnilerin demokrasi ve demokratik devlet tanımlamaları arasında kayda değer farklılıklar olduğu ortaya çıkarılmıştır. Bu grupların demokrasi anlayışlarının, devletle olan ilişkilerinin yanı sıra, diğer gruplarla olan ilişkilerinden de derin biçimde etkilenmiş olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Türkiye, demokrasi alanında çalışan sosyal bilimciler için önemli bir vaka çalışmasıdır. İlk olarak, Türkiye, daha önce yapılan bazı çalışmalarda laik rejimle yönetilen Müslüman bir ülke olarak Ortadoğu ülkelerinin konsolide bir demokrasi olma yolunda örnek alabileceği bir model olarak tartışılmıştır (Pupcenoks, 2012). İkincisi, devlet baskısına maruz kalmış farklı cinsiyet, etnik ve mezhep gruplarına sahip olan Türkiye, tarihsel bağlamın insanların demokrasi anlayışlarını nasıl şekillendirdiğini incelemek için iyi bir örnektir. Üçüncüsü, Türkiye’de nüfusun çoğunluğunu oluşturan etnik-dini grup olan Sünni Türklerin demokrasiye yönelik tutumlarının incelenmesi, Türkiye’de demokrasinin geleceği konusunda önemli ipuçları sağlama potansiyeline sahiptir. Bunun nedeni, demokrasinin kuruluşunda kitlelerin kritik bir rol oynamasıdır. Zira geçmiş araştırmaların da gösterdiği üzere kamuoyunun demokrasiye dair bilgisi, demokrasinin konsolidasyonuna önemli katkıda bulunmaktadır (Cho, 2012). Ayrıca, araştırmalar demokrasiyi doğru tanımlayabilenlerin, tanımlamayanlara göre daha tutarlı bir şekilde demokrasiyi desteklediklerini göstermektedir (Miller ve ark., 1997).

Türkiye’de devlet ile kadınlar, Kürtler ve Aleviler arasındaki ilişkiye genel bir bakış

Kadınlar

Kemalist elit, Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana, ‘kadının özgürleştirilmesini’ Türkiye’nin modernleşmesinin temel prensiplerinden biri olarak addetmiş ve bu nedenle kadınlara yasal ve siyasi haklar vermiştir. Ancak Kemalist elitin sağladığı bu haklar, kadınlarla erkekler arasında gerçek bir eşitlik durumu sağlayamamıştır. Aksine, Cumhuriyet Türkiye’sinin ilk dönemlerinde iyi bir eş olmak ve ulus için çocuk sahibi olmak kadınlara verilen iki önemli görev olmuştur (Arat, 1998). Dahası, 1980 askeri darbesinden sonra Kemalist elit başörtüsünün kamusal alanda var olmasına karşı direnirken, siyasal İslamcılar başörtüsünü Türkiye’de sıkı laikliğe karşı geliştirdikleri söylemlerinin bir bileşeni olarak kullanmıştır. Bu dönemde, örtülü kadınlar başörtüsü yasağı nedeniyle üniversiteye girememiş ve devlet memurluğuna kabul edilmemiştir.

Bunun dışında, Türkiye’de kadınların tecrübe ettiği diğer iki önemli sorun, fiziksel şiddet ve cinsel istismar olmuştur. Nitekim bu meseleye dair yapılan bir çalışmada, Türkiye’de 2011’de boşanmış kadınların yüzde 20,8’i fiziksel şiddetin boşanmalarının nedeni olduğunu belirtmiştir (TÜİK, 2012). Başka bir araştırma da evli kadınların yüzde 36’sının en az bir kez eşleri tarafından fiziksel şiddet, yüzde 12’sinin ise en az bir kez cinsel şiddet mağduru olduğunu ortaya koymuştur (Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2015). Eşleri, erkek arkadaşları veya erkek aile üyeleri tarafından öldürülen kadınların sayısı, 2017 yılında 409 olmuştur (Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu, 2018). Türkiye’yi 145 ülke arasında 130. sıraya koyan Global Gender Report 2015’e göre, Türkiye’de kadınlar siyasi ve ekonomik hayatta da oldukça düşük oranda temsil edilmektedir (World Economic Forum, 2016).

Kürtler

Devlet, 1980’lerin sonuna kadar Kürtlerin varlığını inkar ederek (Yegen, 1999), onları Osmanlı İmparatorluğu’nun çoklu etnik yapısı yüzünden gerçek etnik kimliğini unuttuğu olan ‘*dağ Türkleri*’ olarak nitelendirmiştir (Aslan, 2011). Bunun sonucu olarak ortaya çıkan Kürt kimliğinin kamusal alanda tezahürünün engellenmesi ve ardından

Kürtlerin, Türk Milleti adı altında asimile edilmesi uzun dönemler boyunca resmi devlet politikasını oluşturmuştur (Tezcur, 2010). 1980 askeri darbesi ise, Kürtlerin taleplerinin yasal olarak dile getirilmesi ihtimalini ortadan kaldırmıştır. Özellikle de Diyarbakır cezaevinde uygulanan sistematik işkenceler (Zeydanlıoğlu, 2009) ve benzeri baskıcı politikalar, 1978'de kurulan PKK'nın da etkisiyle Kürt siyasetinin ana omurgasını radikalleştirmiştir. 1984'te PKK'nın jandarma karakoluna düzenlediği saldırıyla başlayan dönemi ise Türk güvenlik güçleri ve PKK arasında geniş çapta bir çatışmanın ortaya çıkışı takip etmiştir. Devlet 1987'de, 2002'e kadar devam edecek olan OHAL (olağanüstü hal) ile, Türkiye'nin güneydoğusunda sıkıyönetim ilan etmiştir. OHAL'in kendisi, çeşitli sosyal, ekonomik ve insani sorunlara yol açan bir şiddet biçimine dönüşmüştür. Bu duruma neden olan sebepler arasında Kürtlere uygulanan zorunlu göç, Kürtlerin yüksek işsizlik oranı, faili meçhul Kürt cinayetleri ve devlet görevlilerinin işlediği diğer insan hakları ihlalleri bulunmaktadır (Özhan ve Ete, 2009).

Aleviler

Aleviler, 15 milyon civarında olduğu tahmin edilen nüfusları ile toplam nüfusu yaklaşık 80 milyona ulaşan Türkiye'de ikinci en büyük inanç grubunu oluşturmaktadırlar (Borovalı ve Boyraz, 2014). Alevilik, Şii ve Sufizm unsurlarını birleştiren bir İslam mezhebidir ve bu birleşim Alevilerin ortodoks dini esaslara aykırı heterodoks Müslümanlar olarak görülmesine neden olmaktadır (Borovalı ve Boyraz, 2014). Devletin Alevilere karşı politikaları, genelde kararsız ve gelgitli bir süreç izlemiştir. Bir yandan Aleviler, laik eğilimleri nedeniyle Kemalist modernizasyon projesine daha yakın olarak değerlendirilirken (Kose, 2013), öteki taraftan devletin Sünni İslam'ı farklı mekanizmalar yoluyla teşvik eden asimilasyon politikalarının hedefleri olmuştur (Açikel ve Ateş, 2011). Bu kafa karışıklığına bir örnek olarak devletin 1970'lerde Aleviliği, komünizm ve ayrılıkçı Kürt hareketiyle birlikte, devlet için üç büyük tehditten biri olarak algılaması gösterilebilir (Erdemir, 2005). 1980 sonrasında Türkiye'de Türk-İslam¹ sentezinin benimsenmesiyle birlikte ise Alevilere yönelik asimilasyon politikaları hız kazanmıştır. Sünni İslam'ın öncelikli olarak anlatıldığı din dersleri zorunlu

1 1980 İhtilalinin sonuçlarına baktığımızda, ihtilalcilerin sol ile olan mücadelelerinde Türk-İslam sentezini ön plana çıkardıklarını görüyoruz. Bu ideoloji sınıf çatışmasını göz ardı etmektedir ve Türk milliyetçiliğinin ılımlı İslamcılıkla sentezinin, Türkiye'de sınıf çatışmasının olumsuz etkileriyle mücadele edilmesi için gerekli olduğunu savunmaktadır.

hale getirilmiş ve Alevi öğrenciler bu derslere katılmak zorunda bırakılmışlardır. Resmi devlet politikası Alevileri, devlet tarafından ibadethane olarak tanınmayan Cemevi (Alevi ibadethaneleri) yerine camiye gitmeye zorlamıştır (Açıkel ve Ateş, 2011). Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 2002'de iktidara gelmesi ve "Alevi Açılımı" gibi Alevilere yönelik attığı ilk adımlar, Alevilerle olan ilişkilerde daha demokratik bir dönemin doğduğuna dair olan umutları canlandırmıştır. Ancak sonrasında devletin sonrasında asimilasyon politikalarına geri dönmesi Alevilerde bir kızgınlığa yol açmıştır (Karakaya-Stump, 2018).

Günümüze gelindiğinde ise Aleviler çeşitli toplumsal baskı ve önyargılarla karşılaşmaktadır. Dolayısıyla Alevilerin ayırıcılığa uğramamak için inançlarını gizlemesi nadir görülen bir durum değildir (Toprak ve ark., 2009). Örneğin "Haydar" gibi, Aleviler arasında yaygın olan bir isime sahip olmak bile, Sünniler bu ismi taşıyan birisinden alışveriş yapmaktan kaçınacağından dolayı, bu kişinin iş hayatında olumsuzluk yaratabilmektedir (Toprak ve ark., 2009). Yapılan başka bir çalışmada, Alevilerin yüzde 53'ü kimliklerini özgürce yaşayabildiğini belirtirken, Sünni Hanefilerin (Türkiye'deki baskın İslam mezhebi) yüzde 87,2'si kimliklerini özgürce yaşayabildiğini söylemiştir. (KONDA, 2006).

LİTERATÜR İNCELEMESİ

Dalton ve ark., var olan demokrasi tanımlarının genellikle üç boyuttan birinin üzerine odaklandığını öne sürerler: kurumlar ve prosedürler; haklar ve özgürlükler; toplumsal fayda (*social benefits*) (Dalton ve ark., 2007). Örneğin, Schumpeter (1943), Huntington (1991) ile Linz ve Stepan (1978) kurumlar ve prosedürlere odaklanarak, demokrasi tanımlarında seçimlere vurgu yaparlar. Diğer sosyal bilimcilere göre ise bir rejimin demokratik olduğunu söyleyebilmek için seçimlerin özgür ve adil olması yeterli bir koşul değildir. Seçimlere gereğinden fazla odaklanan çalışmaların, temel vatandaşlık haklarının önemini göz ardı ederek, seçimcilik (*electoralism*) yanılığine düştüğünü savunurlar (Karl, 1995). Diamond (1999), demokratik bir rejimin yaşaması için hukukun üstünlüğü gibi, seçimle direkt ilgili olmayan özelliklerin de aynı derecede önem taşıdığını, çünkü vatandaşlık haklarının ancak bir hukuk devletinde korunabileceğini ileri sürer. Dahl (1971) ise demokratik bir rejimin vatandaşlara ifade özgürlüğü ya da örgütlenme özgürlüğü gibi başka özgürlükler de sağlaması gerektiğini savunur. Benzer şekilde, Rueschemeyer ve ark. (1992) ifade ve dernek kurma özgürlüklerini demokrasi

tanımının içine alırlar. O’Donnell ve ark. ise (1986) bireysel hakları ve grup haklarını güvence altına almayan bir demokrasinin sınırlı olduğunu ve biçimciliğe dönüşerek yozlaşma riski taşıdığını savunurlar.

Yalnızca prosedür ve kurumlara ya da özgürlük ve bağımsızlıklara odaklanan demokrasi kavramsallaştırmaları demokrasinin toplumsal ve ekonomik sonuçlarını göz ardı ederler. Bu bağlamda, Marshall (1950), sivil ve siyasi hak ve özgürlüklerle birlikte, toplumsal boyutun da demokratik vatandaşlığın önemli bir parçası olduğunu önermektedir. Demokrasiye yaklaşımlarında, ekonomik ve toplumsal eşitliğe odaklanmaya giderek daha fazla ihtiyaç olduğunu vurgulayan Huber ve ark. ise (1997) ise yalnızca kurumlara ve özgürlüklerin etkin biçimde güvence altına alınmasına dayalı bir demokrasinin, toplumsal ve ekonomik eşitliği güvence altına almadığını kanısındadır. Gerçekten de, Batı demokrasileri geliştikçe ve giderek daha ileri düzeye ulaştıkça, demokratik rejim üzerine tartışmalar giderek daha fazla yeniden bölüşüm (*redistribution*) meseleleri, örneğin “kim neyin ne kadarını alacak” sorusu, etrafında yoğunlaşmıştır (Sartori, 1995).

Heller (2000) birçok gelişmekte olan ülkede, var olan toplumsal ve ekonomik koşulların dezavantajlı grupların haklarını kullanma kapasitelerini sınırladığını iddia eder. Dahası, Heller’a (2000) göre sadece prosedürlerin uygulanmasına dayanan bir demokrasinin bu kısıtlamaları ortadan kaldırmadaki etkisizliği, daha fazla toplumsal gerilim yaratmakta ve bu ise devlet aygıtının otoriterleşmesine yol açmaktadır. Bu sebeple, demokratik rejimler sadece kurallara ve usullere (süreçlere) uymalarına bağlı olarak değil, aynı zamanda ürettikleri ekonomik sonuçlara bağlı olarak da değerlendirilmelidir. Demokrasi nedir tartışmalarına bu çerçeveden bir bakış, refah devleti kapsamındaki sosyal haklar, ihtiyacı olana yardım etmek ve diğerlerinin refahını sağlamak gibi demokrasinin toplumsal faydalarına odaklanmaktadır (Dalton ve ark., 2007). Bu yaklaşıma göre, kaynakların bölüşümü (*distribution*) ve yeniden bölüşümü (*redistribution*), demokrasinin niteliği meselesinde belirleyici etkenlerdir. Bölüşüm ilkesini içselleştiren demokratik rejimlere klasik örnek ise, yurttaşların siyasi haklarını kullanmalarına ket vurabileceği düşünülen yoksulluğun ortadan kaldırılmasını hedefleyen İskandinav modelidir (Blanc-Noel, 2013).

Yukarıda kısaca özetlenen literatürde de görüldüğü gibi, bilim insanları arasında demokrasinin anlamı ve içeriği konusunda bir fikir birliğinden bahsetmek mümkün

değildir. Benzer bir durumun toplumun geri kalanı için de geçerli olduğunu savunmak mümkündür. Öyle ki bir bilim insanı, “kıtaların, ülkelerin, sosyal grupların ve bireylerin demokrasi anlayışlarındaki farklılıklar, sosyal bilimcilerin şimdiye kadar kabul etmek istediklerinden çok daha ciddidir” sonucuna varmıştır (Bratton, 2010, s. 106). Bu nedenle, demokrasinin kavramsallaştırılmasında farklı tanımları ve boyutları içeren geniş bir yelpaze olduğu, bu durumun farklı uluslar arasında olduğu kadar, aynı ulusun vatandaşları arasında da geçerli olduğu kabul edilmelidir. Gerçekten de, vatandaşların demokrasiye dair tutumlarına ilişkin gerçekleştirilmiş olan az sayıdaki çalışma (Ferrin ve Kriesi, 2016), insanların demokrasiyi çeşitli şekillerde kavramsallaştırdıklarını ortaya koymaktadır (Baviskar ve Malone, 2004; Bratton ve Mattes, 2001; Canache, 2012; Carlin ve Singer, 2011; Dalton ve ark., 2007; Miller ve ark., 1997; Shin ve Cho, 2010). Kendi kişisel deneyimlerine bağlı olarak, insanlar demokrasinin bazı bileşenlerini diğerlerine göre daha öncelikli hale getirmekte (Bratton ve Mattes, 2001) ve demokrasiye karşı tutumlarını kendi kişisel deneyimleri doğrultusunda oluşturmaktadırlar. Örnek olarak, Batı’nın kurulu demokrasilerindeki insanların yüzde 40’ından fazlası demokrasiyi hak ve özgürlükler açısından tanımlarken, yüzde 20’si demokrasi tanımlarında kurumları ve süreçleri öne çıkarmaktadır (Dalton ve ark., 2007). Fakat, dünyanın başka bölgelerindeki birçok insan, demokrasiyi sağlık ve eğitime daha fazla erişime sahip olmayla, daha az yoksullukla ve ekonomik eşitliğin daha fazla olmasıyla eş tutmakta ve dolayısıyla demokrasiyi siyasi partilerden, oy kullanmaktan ya da sivil haklardan daha farklı bir kavram olarak değerlendirmektedir (Baviskar ve Malone, 2004). Örneğin, kimi Afrika ülkelerinde insanlar demokrasiyi tanımlarken, liberal değerler yerine, herkes için iş, eğitimde kalite ve gelir düzeyleri arasında daha az fark gibi değişik ekonomik bileşenlerden bahsetmektedirler (Bratton ve Mattes, 2001). Latin Amerika’da ise liberal demokrasi anlayışıyla ilişkili tanımlamalar yaygın olmakla birlikte, “hukukun üstünlüğü ve ekonomik ve sosyal sonuçlara dayalı faydacı görüşler gibi alternatif demokrasi kavramları da fazlasıyla yaygındır” (Canache, 2012, s. 1144).

Cezayir’de ve Lübnan’da ise vatandaşların yarısından fazlası, demokrasi için ekonomik eşitsizliğin az olması ve herkes için temel ihtiyaçların sağlanması gibi boyutları, serbest seçimler ve ifade özgürlüğü gibi siyasi boyutlardan daha önemli bulmaktadır (Tessler ve ark., 2012). Ekonomik boyutun demokrasi için siyasi boyuttan daha önemli olduğunu belirten vatandaşlar, Filistin ve Ürdün’de sırasıyla yüzde 58 ve yüzde 62’dir ve bu oranlar Cezayir ve Lübnan’daki oranlardan bile daha yüksektir (Tessler ve ark.,

2012). Bir başka araştırmaya göre, az eğitilmiş, alt sınıflara mensup ve yeniden dağıtımdan daha fazla yarar elde eden bireylerin, demokrasinin en önemli özellikleri arasında kaynakların yeniden dağıtımını görme ihtimali, yüksek eğitilmiş ve üst sınıfa mensup bireylere göre daha yüksektir (Knutsen ve Wegmann, 2016). Türkiye için yapılan araştırmalarda da, Türk vatandaşlarının siyasi özgürlüklere daha az önem atfettiği görülmektedir (Tessler ve Altinoglu, 2004). Kemahlioğlu ve Keyman (2011) ise Türkiye'de bireylerin çoğunluğunun demokrasiyi hak ve özgürlükler açısından kavramsallaştırdığını göstermişlerdir. Ancak bu çalışmada insanların hak ve özgürlükten kasıtlarının ne olduğu açıklanmamıştır.

Bireyler, demokrasi kavramsallaştırmalarında liberal demokrasinin hak ve özgürlükler boyutuna öncelik verdikleri durumlarda bile, kültürel sebeplerle bazı kavramları dışlayabilmektedirler. Mesela Ottemoeller (1998), Ugandalıların demokrasiyi seçimler, halk iradesi ve ifade özgürlüğü açısından tanımlamalarına rağmen, örgütlenme özgürlüğünü demokrasinin vazgeçilmez bir özelliği olarak görmediklerini, bunun da yürüyüş ve gösterileri ve seçim kampanyalarını yasaklayan otoriter eğilimleri olan bir hükümeti kabul edilebilir bulmalarına yol açtığını bulmuştur. Tunusluların ise yüzde 64'ü ifade, din ve toplanma özgürlüğünün demokrasi için önemli olduğunu savunurken, çok daha küçük bir kısmı (yüzde 40) kadınların parlamentoda var olmasının demokrasi için önemli olduğunu düşünmektedir (Brym ve Andersen, 2016).

Dinin de bireylerin demokrasiye bakışlarında önemli bir etkisi vardır. Örneğin, her ne kadar kimi Afrika ülkelerindeki Müslümanlar ve gayrimüslimler demokrasiyi hemen hemen aynı şekilde tanımlamış olsalar da, Müslümanlar demokrasi tanımlarına eşitlikçi ve uzlaşmacı özellikler de eklemişlerdir (Bratton, 2003). Ayrıca, bu ülkelerdeki Müslümanların, gayrimüslimlerle karşılaştırıldığında demokrasiyi siyasi ve ekonomik eşitlik ve sosyal adalet sağlayan bir hükümetle tanımlama oranları daha yüksektir (Bratton, 2003).

Yukarıda bahsedilen literatürün ışığında ve Türkiye'de devlet ile kadınlar, Kürtler ve Aleviler arasındaki ilişkinin tarihsel gelişimi baz alınarak bu makale şu sorulara cevap aramaktadır:

- (1) Erkekler ve kadınların, Kürtler ve Türklerin, Aleviler ve Sünnilerin demokrasi tanımları arasında farklılıklar var mıdır?

- (2) Erkekler ve kadınların, Kürtler ve Türklerin, Aleviler ve Sünnilerin demokratik devlet tanımları ve demokratik devletten beklentileri arasında farklılıklar var mıdır?
- (3) Erkekler ve kadınların, Kürtler ve Türklerin, Aleviler ve Sünnilerin Türkiye demokrasisi hakkında görüşleri arasında farklılıklar var mıdır?
- (4) Birinci ve ikinci sorular, vatandaşların normatif bir ideal olarak kavramsallaştırılmış demokrasi görüşünü ölçmeye yöneliktir (Ferrin ve Kriesi, 2016). Üçüncü soru ise, vatandaşların demokratik ilkelerin kendi ülkelerinde nasıl uygulandığının değerlendirmesini ölçmeyi hedeflemektedir (Ferrin ve Kriesi, 2016).

YÖNTEM

Nisan 2014 ve Temmuz 2014 tarihleri arasında Türkiye’de beş ilde toplam 60 yarı-yapılandırılmış yüz yüze görüşme gerçekleştirilmiştir: İstanbul (Türkiye’nin en kalabalık ve en kozmopolit kenti), Adana (Güney Anadolu’nun kozmopolit nüfusa sahip büyük bir şehri), Trabzon (Kuzeydoğu Anadolu’da muhafazakâr milliyetçi bir şehir), Kayseri (Orta Anadolu’da muhafazakâr bir şehir) ve Diyarbakır (Güneydoğu Anadolu’da ağırlıklı olarak Kürt nüfusa sahip bir şehir). Bu şehirler, buldukları bölgelerin sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan iyi birer temsilcisi oldukları için seçilmiştir. Şehirlerin her birinden 10, İstanbul’dan ise 20 katılımcı seçilmiştir. Katılımcıların seçimi için Türkiye çapında şubeleri bulunan bir ulusal kamuoyu araştırma şirketi ile birlikte çalışılmıştır. Katılımcılar, Türkiye’de farklı cinsiyet, etnik, mezhep ve sosyo-ekonomik grupların temsil edilebilmesi için, amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilmiştir. Bu yöntem, çeşitli grupların demokrasi görüşlerinin karşılaştırılmasına imkan vermiştir. Tablo 1 örneklemin cinsiyet, etnik ve mezhepsel dağılımını göstermektedir.

Tablo 1. Örneklemin cinsiyet, etnik, mezhep ve gelir dağılımı

Gelir Grubu	Kadın			
	Alevi Kürt	Alevi Türk	Sünni Kürt	Sünni Türk
Düşük	1	2	3	3
Orta		1	5	10
Yüksek	1		1	3
Gelir Grubu	Erkek			
Düşük	1	2	1	6
Orta		1	6	6
Yüksek	1	1	1	4
Toplam	4	7	17	32

Daha önce sözü edilen araştırma sorularına cevap bulabilmek için yarı-yapılandırılmış yüz yüze görüşme en uygun araştırma yöntemidir. Bu yöntemle yapılan görüşmeler, katılımcıların demokrasi tanımlarını detaylandırmalarına imkan tanır. Anket yöntemiyle bunu yapmak mümkün değildir. Bu yöntemsel üstünlük ise araştırmacıların daha güvenilir sonuçlara ulaşmalarını sağlamaktadır. Açık uçlu sorular kullanılarak, görüşmeler iki bölümden oluşacak şekilde planlanmıştır: (1) demokrasi ve (2) hukukun üstünlüğü. Bu makalenin bulguları demokrasiyle ilgili soruların analizi neticesinde ortaya çıkmıştır. Bu başlık altında katılımcılara şu sorular sorulmuştur: (1) *Demokrasi nedir?* (2) *Demokrasinin en önemli özellikleri nelerdir?* (3) *Demokratik devlet sizin için ne ifade ediyor?* (4) *Demokratik bir toplumda devletin rolü nedir?* Görüşmeler katılımcıların evlerinde, işyerlerinde veya araştırma şirketinin yerel ofislerinde gerçekleştirilmiştir. Yüz yüze yapılan bu görüşmeler, 25 dakika ile 2 saat arasında sürmüştür. Görüşmeler esnasında katılımcıların izniyle ses kaydı alınmış ve bu ses kayıtları daha sonra yazıya dökülmüştür. Bu araştırmada kullanılan alıntılarda katılımcıların gerçek isimleri kullanılmamıştır. Görüşmeler, gömülü teori (*grounded theory*) yöntemiyle analiz edilmiş ve analizler sırasında ortaya çıkan kalıplar ve temalar kodlanmıştır (Glaser ve Strauss, 1967). Tablo 2 ve 3 analiz sırasında ortaya çıkan ana temaları özetlemektedir.

Tablo 2. Demokrasi tanımlarının cinsiyet, etnik ve mezhep gruplarına göre dağılımı

	Kadın	Erkek		
Kadın meseleleri	19/30	5/30		
%	%63	%17		
	Sünni Kürtler	Alevi Kürtler ve Alevi Türkler	Erkek Sünni Türkler	Kadın Sünni Türkler
Eşitlik ve özgürlük	11/17	7/11	5/16	10/16
%	%65	%64	%31	%63
	Sünni Kürtler	Alevi Kürtler ve Alevi Türkler	Erkek Sünni Türkler	Kadın Sünni Türkler
Toplumsal ve ekonomik refah	5/17	1/7	9/16	2/16
%	%29	%14	%56	%13

Tablo 3. Demokratik devlet tanımlarının ve demokratik devletten beklentilerin cinsiyet, etnik ve mezhep gruplarına göre dağılımı

	Sünni Kürtler	Alevi Kürtler ve Alevi Türkler	Erkek Sünni Türkler	Kadın Sünni Türkler
Hakların ve özgürlüklerin korunması ve tarafsızlık	13/17	5/11	4/16	9/16
%	%76	%45	%25	%56
	Sünni Kürtler	Alevi Kürtler ve Alevi Türkler	Erkek Sünni Türkler	Kadın Sünni Türkler
Ekonomik eşitlik	4/17	2/11	9/16	5/16
%	%24	%18	%56	%31

BULGULAR

Demokrasi tanımları

Tablo 2, araştırmanın örnekleminde yer alan farklı etnik, cinsiyet ve mezhep gruplarının demokrasiyi nasıl tanımladığını göstermektedir.

Kadınlar

Görüşmelerin analizi Türkiye’de toplumsal cinsiyet ilişkilerinin tarihinin ve kadınların kendi deneyimlerinin, kadınların demokrasiyi tanımlama şekilleri üzerinde izler bıraktığını ortaya koydu. Görüşmelerde kadın katılımcıların çoğunluğu (30 kişiden 19’u), en az bir kez kadınların sorunlarına atıfta bulunurken, erkek katılımcıların yalnızca çok küçük bir kısmı (30 kişiden 5’i) demokrasi tanımlarında kadınların sorunlarından bahsetti. Örneğin, kadın bir katılımcı, demokrasiyi özgürlüklerin var olması olarak tanımladı. Özgürlüklerin varlığından ne kastettiğini ayrıntılı bir şekilde açıklaması istendiğinde ise ilk bahsettiği şey toplumsal cinsiyet ilişkileri oldu ve Türkiye’de kadınlara ikinci sınıf vatandaşmış gibi davranıldığından şikayet etti. Buna ek olarak Türkiye’deki demokrasi sorunlarından bahsederken de şöyle dedi:

Kürt tarafında biraz fazla...Mesela Türkiye demokrasi ile yönetiliyor, cumhuriyet şekliyle ama Güneydoğu, bir de Doğu Anadolu’da hiç sanki uygulanmıyor...Tek sorun kadın tarafında. Kadınlar sürekli ev hanımı, iş hayatına hiç atılmamış. Ev işleriyle, çocukları ile bir de hayvanlarla uğraşıyorlar. Çok kısıtlı...Kırsal bölgeler zaten çok fazla var. Yani haberleri bile

yok. Sadece Türkiye’de yaşadıklarını biliyorlar. Başka hiçbir şey yok. Kültürleri hiç yok, okuma yazma bile yok. Çok geri kalmışlar. Ama batı ülkelerinde böyle değil. (Bilge)

Başka bir kadın katılımcı ise demokrasiyi insan haklarının varlığı olarak tanımladı. Bununla, kadınların istedikleri zaman dışarı çıkabilmeleri ve istedikleri yerde çalışabilmeleri gibi kadın haklarını kastettiğini belirtti (Pelın). Bir diğer kadın katılımcı, demokrasinin erkeklerle eşit durumda olmayı ifade ettiğini, bunun da kendisi için hukuki ve aile içi eşitlik anlamına geldiğini savundu. Demokrasinin en önemli özelliklerini tanımlaması istendiğinde şunları söyledi:

Adalette eşitlik olması lazım...Adalet şimdi öyle bir şey ki Türkiye’de kadına karşı mahkemelere gittiğinde, kadına karşı tavır farklı, karakolda farklı. Sadece etnik falan değil bu, kadınsan eğer toplum içerisinde demokratik anlamda çok az faydalanabiliyorsun. Eğer dışli bir kadınsan bundan fazlasıyla yararlanabiliyorsun ama ne kadar dışli kadınıımız var ki? Kadınlarımızın durumu ortada; hakkını, hukukunu bilmiyor, sosyal haklarını bilmiyor, hiçbir hakkını bilmiyor. Ben üniversite mezunuyum, ben bile bilmiyorum ama yurtdışında böyle değil. Çocuklara ilk öğretilen haklar. Bizde 2 kere 2 kaç yapar öğret, mezun et. (Ayşe)

Görüşmelerde kadın katılımcılar demokrasiyi, kamusal alanda nasıl giyindiklerini ve ne şekilde bulunabildiklerini şekillendiren erkek baskısından kurtaran bir araç olarak nitelendirdiler. Örneğin, kadın bir katılımcı yakın zamanda bir erkek tarafından sokakta taciz edildiği olay hakkında konuştuğundan sonra, demokratik bir ülkede doğmuş olsaydı bu taciz olayının gerçekleşmeyeceğini belirtti (Zehra). Başka bir kadın katılımcı, Türkiye’deki demokrasi konusunda görüşlerini anlatırken özellikle kadınlara yönelik şiddet üzerinde durdu:

Mesela bu kadın şiddetini kınıyoruz. Yani kadınlara bir hak verilsin, özgürlük tanınsın. İlla kadındır diye erkeğin emrinde olması gerekmiyor. Kadın eşinden ayrılıyor, gidiyor zorla barışmaya çalışıyor; barışmayınca da kadını sokağın ortasında öldürüyor. Ya bu insan sadece sana bağlı kalmak için dünyaya gelmemiş. Seninle mutlu bir şekilde rızasıyla kalmak

istiyorsa zaten kalacak. Kalmıyorsa senin hakkın yok, gidip de kadını devlet, yani adliye kapısında olsun, sokakta olsun...Bak...kaç kişiyi gördük; adliye kapısında kadını öldürenler vardı. Yani bu erkeklerin yanlış düşünceleri insanları yıpratıyor. Mümkünse bu düşünceden vazgeçsinler. (Nilgün)

Görüşmelerin analizi başörtüsü konusundaki tarihi gerginliğin de Türkiye'deki kadınların demokrasi tanımlamalarını önemli bir oranda şekillendirdiği göstermiştir. Başörtülü kadın bir katılımcı demokrasiyi özgürlüklerin varlığı olarak tanımladı. Bu özgürlüklerin ne olduğunu açıklarken, giyinme özgürlüğüne vurgu yaptı. Türkiye'deki demokrasi konusundaki görüşleri sorulduğunda ise durumun geçmişe oranla daha iyi olduğunu belirtti ve geçmişten günümüze gerçekleşen bu değişimi açıklarken kendi deneyimlerinden bahsetti:

Ablam...üniversiteden ayrılmak zorunda kaldı. Başörtüsünden dolayı. O süreç gerçekten çok zordu. Ben hiç üniversiteyi düşünemedim, hiç düşünemedim. O yaşananlardan sonra zaten öyle bir hayalim olamazdı...Buna rağmen Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıyım dedim ya, aslında bu hak bana verilmedi, alamadım ben bu hakkı. Çok acıydı...GATA'ya girmek... Çocuk psikoloğuna ihtiyacımız vardı, o dönem sadece GATA'da vardı. Beni bir odaya alıyorlardı, içimdeki boneyi çıkarttırıyorlardı. Ben çok kötü, pis hissediyordum kendimi...Onu da yaşadık o dönemde...GATA kimin? Benim değil mi? Atatürk benim değil mi? GATA benim değil mi, bu ülke benim değil mi? Ben burada nefes almıyor muyum? Ben burada büyümeydim mi ya da benim soyum burada değil mi? Bunları ben de hak ediyorum. (Sena)

Diğer bir deyişle, bazı kadın katılımcılar Türk demokrasisini değerlendirirken, başörtüsünü kullanabilme özgürlüğünü kendilerine referans noktası olarak aldılar. Başörtüsü yasağı kaldırıldığı için Türkiye'nin şu an daha demokratik olduğunu iddia ettiler. Özgürlüklerin korunmasının demokrasinin en önemli özelliği olduğunu savunan başka bir başörtülü kadın katılımcı, türban yasağının kaldırılmasının Türkiye'deki özgürlükler açısından çok önemli olduğunu belirtti (Elif). Öte yandan, görüşmeler, başörtüsü kullanmayan kadınlar için başörtüsü takmama özgürlüklerini korumanın onlar için

demokrasinin önemli bir özelliği olduğunu gösterdi. Örneğin, başörtüsü kullanmayan bir kadın katılımcı, demokratik bir sistemde istediği her şeyi giyebileceğini ve başörtüsü takmadığı için kimsenin onun aşılamaması gerektiğini savundu (Emine).

Kürtler ve Aleviler

Kürt katılımcılarla yapılan görüşmelerin analizi, demokrasiyi tanımlarken Sünni Kürtlerin çoğunluğunun eşitlik, haklar ve hürriyetler vurgusu yaptığını ve bu ilkeleri de kendi etnik veya dini sorunlarıyla ilişkilendirdiğini gösterdi (17 kişiden 11’i). Diğer taraftan, analizler, Sünni Kürtlerin küçük bir kısmının demokrasiyi sosyal ve ekonomik refah açısından tanımladığını ortaya çıkardı (17 kişiden 5’i). Örneğin, Sünni Kürt bir katılımcı demokrasiyi özgürlükler açısından tanımladı ve bu özgürlükleri Kürtlerin sorunlarıyla ilişkilendirdi:

Özgürlük geliyor aklıma. Her alanda özgürlük. Mesela hiçbirimiz özgür değiliz. Bir Kürdün anadilini konuşamaması, en büyük ayıp budur...Anadilde eğitim görmemiz lazım...Eskiden Kürtçe müzik kaset dinleyene işkence, gözaltı, hapis vardı. Çok şükür onlar kalktı şimdi. (Zeynep)

Başka bir Sünni Kürt katılımcı, demokrasiyi eşitlikler açısından tanımladı ve Kürtçe dili ve bu dilin Türkiye’deki ikinci sınıf statüsünü vurgulayarak şunları söyledi:

Haklar...Ben Doğu’da büyüdüm, çok şey gördüm. O yüzden burada Türkiye’de insanların eşit olmadığını düşünüyorum...Mesela...Ben Kürdüm ama Kürtçe konuşmayı bilmiyorum. Neden? Mesela ülkemizde bir İngilizce konuşulabiliyor, bir Arapça konuşulabiliyor, başka diller konuşuluyor. Ama Kürtçeye gelince “hayır konuşmayacaksın” deniliyordu...Benim annem babam Kürt olmalarına rağmen kendi aralarında konuşuyorlardı. Korktukları için bizimle konuşmaya geldiği zaman...bizimle Türkçe konuşuyorlar başımıza bir şey gelmesin diye. İşte o yüzden işte eşitlik deyince benim aklıma bunlar geliyor. Yani Kürtler çok ezildi. Yani Türkler de ezildi, ezilmeyen yok değil. Ama Kürtler kadar ezilmediğini düşünüyorum. (Melda)

Başka bir Sünni Kürt de, demokrasi tanımında eşitlik ile kişinin kendi anadilini konuşma hakkı arasındaki ilişkiden bahsetti ve demokrasinin özgürlüklerin ve eşitliklerin var olduğu bir sistem olduğunu savundu. Özgürlüklerden kastının ne olduğu sorulduğunda ise şunları söyledi:

Yani onun şeyini çok yaşadım hayatımızda. Hastanede ben kendim yaşamışım, yargıda yaşamışım. Mesela hastaneye giderken annemle giderdik. Doktor aşağılardı bizi Kürtçe konuşuyor diye. Annem konuşmazdı, ben annemin yerine konuşurdum...Ama şimdi öyle anlıyorum yani. Demek ki eşit değiliz. (Nur)

Diğer Kürt katılımcılar da Türk demokrasisi hakkında konuşurken de tekrar tekrar kendi sorunlarına atıfta bulundular. Örneğin, Sünni Kürt bir katılımcı:

Mesela şimdi bu Kürt ve Türk, Kürtlük ve Türklük meselesi insanların kafa yapısında değişik şeylere yol açıyor, yadırgıyorlar. Mesela...bir Kürt bir yerde, bir okuldaysa bakıyorsun orada bir sorun yaşıyorlar ona. "Vay, sen Kürtsün, sen Diyarbakırlısın, sen Güneydoğulusun". Yani bu tür yanlış düşüncelere yol açıyor...Benim abim bundan yıllar önce Niğde'de üniversiteyi okurken dört Diyarbakırlı arkadaşla ev tutmuştu. Ayrı yollardan eve giriyorlardı. Kürttü diye dışlıyorlardı, sorun yaratıyorlardı. Yani doğru düzgün, öğretmenin dışında Kürt olduğunu bilenler yoktu. (Nilgün)

Analizler kendi kimliklerini demokrasi tanımına dahil eden Alevilerin de benzer düşünceleri öne çıkardığını ortaya koydu (11 kişiden 7'si). Örneğin, Alevi Türk bir katılımcı demokrasinin eşitlik anlamına geldiğini savundu ve şunları söyledi:

Sadece eşitlik geliyor aklıma. Her anlamda, her alanda eşitlik...Konuya böyle başlamak doğru mu bilmiyorum ama, azınlıklara iş hayatında, düşünce anlamında müdahale çok fazla...Memur olan çok fazla tanıdığım var...Aynı odada 7-8 kişi çalışırken bu sene SPK'da...4 kişinin ayrılması ve bunların ne tesadüftür ki Alevi olması ve 4 tane gidip, yerine 8 tane Sünni gelmesi. Tesadüf değil bence. Yani iş hayatından kastım da bu. (Aysan)

Alevi Kürt bir katılımcı da, Türk demokrasisi hakkında konuşurken haksız muamele gördüğüne dair düşüncelerini şöyle anlattı:

Benim babam çiftçi. Ben çiftçi olarak da çok büyük sorunlar yaşıyorum. Aslında her alanda sorun yaşıyordum, şimdi ben de fark ettim. Kürt olarak, Alevi olarak, öğrenci olarak, çiftçi olarak. Demokrasi sizce var mı? Bence bu soruyu benim size sormam lazım. Benim yaşam koşullarımda yok, ben hissedemiyorum demokrasiyi. Hiçbir alanda hissedemiyorum. O zaman büyük bir eksik var yani bizim istediğimiz ya da kafamızdaki demokrasiyle şu an yaşadığımız demokrasi kesinlikle aynı değil. Hani bu ülkede herkes için böyle midir bilemem. Ama bu coğrafyadaki ben için bu durum böyle. (Kerim)

Başka bir Alevi Kürt katılımcı Türk demokrasisi hakkındaki soruyu cevaplarken, şunları söyledi:

Daha Kürt ya da Türk olduğunuzun, hangi etnik guruptan ya da din grubundan olduğunuzu bilmeden...8-9 yaşlarındayken çevrenizden görüyorsunuz zaten uygulamaları. Bir baskı mekanizması olduğunu ve kafanızda sürekli sizin bu toplumda farklı bir yerde durduğunuzun bilincinizde taşıyarak büyüyüyorsunuz. Üniversitede yaşayarak gördüm. Öyle bir şey ki devlet bunu yapıyor ve insanlara da empoze ediyor. İnsanlar farkında olmadan, araştırmadan bilmeden size suçlayıcı yaklaşıyorlar...Ama baktığımızda üniversitedeyiz...Sözde bilimsel eğitim alıyoruz. Ama tutum ve davranışlara baktığımız zaman direkt ikinci sınıfa itme, ötekileştirme yapılıyor...Mesela Alevi olman üzerine bir sürü söylemler, dışlamalar. İlk önce biz de bunun bilincinde olmadan tepkisel yaklaşıyoruz mesela. Siz bilmiyorsunuz, aslında böyle değil diye; anlatmak yerine bir tepkisellik oluyor. Ama daha sonra yavaş yavaş düşündüğünde onların önyargısına sende önyargı ile gidiyorsun aslında. Bu doğru değil. Alevi olduğun için ya da Kürt olduğun için değil. Arap arkadaşlar için, Çerkez arkadaşlar için, Roman arkadaşlar için de bu geçerli. İkinci sınıf uygulama uygulanıyor. Ben bunu çocukluğumdan beri sürekli görüyordum. Bulduğum ilden ötürü sürekli bir çatışma ortamı var. Sürekli çatışmanın içerisindeyim.

Daha çocukken, daha ne olduğunu bilmeden, sürekli ikinci sınıf insan muamelesi görüyorsun. (Banu)

Sünni Türkler

Sünni Türk erkeklerle yapılan görüşmelerin analizi, eşitlik ilkesi hem kadın hem erkek Aleviler ve Kürtler için temel bir şartken, Sünni Türk erkeklerin ancak küçük bir kısmının (16'da 5 kişi) bu ilkeyi demokrasi tanımına dahil ettiğini ortaya çıkardı. Görüşmelerde Sünni Türk erkekler demokrasi tanımlarında, sosyal ve ekonomik refaha daha fazla vurgu yaptı (16 kişiden 9'u).² Örnek vermek gerekirse Sünni Türk erkek bir katılımcı, demokrasiyi özgürlüklerin var olması şeklinde tanımladı. Bu özgürlükleri tanımlaması istendiğinde ise şunları söyledi:

Yaşam özgürlüğü. Yani...Aynı şekilde, aynı şartlarda yaşaması lazım herkesin. Şimdi zengin çok zengin, fakir çok fakir. Kimisi çok kazanıyor, ayda yüz milyonlar kazanıyor. Ama asgari ücretli birisi ayda 700-800 lira para alıyor. Her şeyin bir standardı demokrasi. 500 lira kira ver, 200 lirayla ay sonuna kadar geçinecek. En büyük sıkıntımız o. (Ali)

Başka bir Sünni Türk erkek katılımcı, bir ülkedeki demokratikleşme düzeyi ile insanların refah seviyesi arasında güçlü bir ilişki olduğunu öne sürdü (Emre). Bu katılımcıya göre, insan hayatını olumlu yönde değiştiren ekonomik büyüme demokrasi için bir öncelikti. Farklı bir Sünni Türk erkek katılımcı ise demokrasinin hukukun üstünlüğü ve insan haklarıyla ilgili olduğunu, bunun da insanların gıda ve hazır giyim eşyası gibi maddi ürünlere erişimiyle ilgili olduğunu savundu (Erdem). Ayrıca, asgari ücret ile çalışan insanların demokratik haklarını yaşayamayacaklarını, yani demokrasinin yoksulluk içinde işlemeyeceğini de sözlerine ekledi.

Görüşmelerin analizi, Sünni Türk erkeklerin demokrasi tanımlamalarının Kürtlerin ve Alevilerin tanımlamalarından oldukça farklı olduğunu, ancak Sünni Türk kadınların demokrasi tanımlamalarının, Kürtlerin ve Alevilerin tanımlarına daha çok benzerlik

2 Demokrasiyi ekonomik refah olarak tanımlayan bu dokuz Sünni Türk erkeği arasında, sadece 3'ü düşük ekonomik gelir sınıfına mensuptur. Diğerleri orta sınıf (9 kişiden 5'i) ya da üst-orta sınıf (9 kişiden 1'i) mensubudurlar.

gösterdiğini ortaya koymuştur. Sünni Türk kadın katılımcıların demokrasinin en önemli unsuru olarak gördükleri eşitlik tartışmalarında iki referans noktası öne çıkmaktadır. Yukarıda belirtildiği gibi, ilki toplumsal cinsiyet eşitliği fikri etrafındaki tartışmadır. İkincisi ise, farklı etnik ve dini gruplar arasındaki eşitlik üzerine olan tartışmadır (16 kişiden 10’u). Sünni Türk kadın bir katılımcı, demokrasilerde insanların etnik kökenlerine veya dinlerine bakılmaksızın düşüncelerini ifade edebilmelerinin gerekliliğini vurguladı. Buna rağmen, belirli etnik gruplara yönelik ayrımcılığın Türkiye’de bu özgürlüğün uygulanmasını engellediğini savundu:

Gündemde olan mesela Türk, Kürt, Laz, Ermeni. Bence bu olmamalı. Demokrasi ise bu toplumun sistemi, herkesin aynı ifade özgürlüğü olmalı. Ben nasıl kendimi ifade ediyorsam bir Ermeni, Laz, Kürt de çıkıp her şeyi söyleyebilmeli. Yapamıyoruz bunu, hiçbir insan yapamıyor bunu. Hep bastırılmış bir toplumuz, her alanda. (Beyza)

Başka bir Sünni Türk kadın katılımcı demokrasiyi bir ülkedeki farklı gruplar arasında eşitlik olarak tanımladı:

İlk önce empatisi olacak demokrasinin. İnsanları anlaması gerekir. Onun dışında eşitlikçi olması gerekir. Sonuçta benim ülkemde Çerkezi, Lazı, Kürdü, Alevisi var dini-etnik ayrımları gözetirsek...Hepsini bir insan olarak, ne Türk birliği altında ne İslam birliği altında, sadece insan birliği altında toplaması gerekir insan olduğu için. Biraz hümanist ama en ideali bu benim gözümde. Olmazsa olmazı eşitlik. (Zehra)

Türk demokrasisi konusundaki tartışmada, bir başka Sünni Türk kadın katılımcı da eşitlik ilkesini vurgularken, siyasi liderlerin Alevilere ve Sünnilere farklı şekilde davrandıklarını söyledi (Selin).

Demokratik devlet tanımları ve demokratik devletten beklentiler

Tablo 3, araştırmanın örnekleminde yer alan farklı etnik, mezhep ve cinsiyet gruplarının demokratik devleti nasıl tanımladıklarını ve demokratik devletten ne beklediklerine dair düşüncelerini göstermektedir.

Kürtler ve Aleviler

Kürtler ve Aleviler ile yapılan görüşmelerin analizi Kürtlerin ve Alevilerin demokrasi anlayışlarının demokratik devlet tanımları ve demokratik devletten beklentileri ile ilişkili olduğunu ortaya çıkardı. Sünni Kürtlerin çoğunluğu (17 kişiden 13'ü), demokratik devletin en önemli görevlerinden birisinin, vatandaşlarına etnik, dini ve siyasi kimliğinden bağımsız şekilde tarafsız davranarak onların hak ve özgürlüklerini korumak olduğunu savundu. Buna karşılık, Sünni Türk erkeklerden sadece küçük bir azınlık (16 kişiden 4'ü) demokratik devlet tartışmalarında hak ve özgürlüklerin korunmasına değindi.

Sünni Kürt bir katılımcı, demokratik devletin tüm insanlara Kürt, Laz veya Alevi diye ayırmadan haklarını vermesi gerektiğini ileri sürdü (Merve). Başka bir Sünni Kürt katılımcı, demokratik devletin herkese hak ve özgürlükler sunması gerektiğini söyledi. Hak ve özgürlüklerden ne kast ettiğini ayrıntılı açıklaması istendiğinde ise ilk söylediği şey ana dilde eğitim hakkıydı (Kemal). Farklı bir Sünni Kürt katılımcı ise düşünceleri ne olursa olsun, demokratik devletin herkese karşı adil ve tarafsız olması gerektiğini belirtti (Nur). Benzer şekilde, bir başka Sünni Kürt katılımcı şöyle konuştu:

Devletin elinde olan imkanlarını -yargı, kolluk kuvvetleri, adalet anlayışını- bütün herkese, 70 milyona eşit dağıtması gerekir. Yani belli bir zümreyi yükseltmeden, bütün halkı kendi vatandaşı olarak görüp eşit olarak dağıtması diyebiliriz. Bir yürüyüşe müdahale edip, bir diğerine etmemesi haksızlık gibi gözüküyor. Ya da...İstanbul'da işlenen bir cinayete beraat kararı verip, Diyarbakır'da işlenen bir cinayete müebbet vermesi gibi bir şey eşit olmayan şeyler. (İhsan)

Aynı katılımcı, taleplerini dile getirmek ve hükümet politikalarını eleştirmek için organize olduklarında, devletin bazı muhalefet gruplarına şiddetli tepki verdiğini belirtti. Kürtlerin Türkiye'de hukuk sistemiyle yaşadıkları deneyimleri daha açık bir biçimde anlatabilmek için, büyük bir çoğunluğu Kürtlerden oluşan bir şehir olan Diyarbakır'da cinayet işleyen bir katilin idam edilirken, İstanbul'da aynı cinayeti işleyen katilin ömür boyu hapis cezasına çarptırıldığı örneğini verdi ve bunun adil olmadığını iddia etti.

Sünni Kürtlere kıyasla, Alevi Türkler ve Alevi Kürtlerin demokratik devletten, farklı etnik ve dini gruplara karşı tarafsızlık talebi daha az öne çıkan bir vurgu oldu (11 kişiden 5'i). Alevi Kürt bir katılımcı:

Şimdi neydi? Biliyorsunuz toplumumuzda işte Kürtler var, Aleviler var, Ermeniler var. Farklı etnik kökenlerde insanlar var. Bu insanların sorunları var. Bu insanlar istedikleri kültürde, istedikleri değerler noktasında yaşamak istiyorlar. Fakat bizim devletimizde de buna karşı bir direnç var. Ya da şöyle; hani görünürde olmasa bile işte bir Alevi'yi aşığılama var, bir Kürtleri aşığılama var. (Yeşim)

Aynı katılımcı devletin tarafsızlığına atıfta bulunarak şunları savundu:

Aslında hukukun ya da gerçek bir hukuk sisteminin etkili olduğu devlettir bence. Hani keyfi uygulamaların olmadığı, ciddi anlamda her şeyin olması gereken gibi yapıldığı bir devlettir. Ve her insanın eşit bir şekilde işte oturup sohbet edebildiği, düşüncelerini ifade edebildiği, yaşayabildiği bir devlettir demokrasi. Her alanda insanların özgür olduğu, özellikle siyasal ve düşünce alanında insanların özgür olduğu bir devlet. (Yeşim)

Alevi Türk bir katılımcı ise demokratik devletin tarafsız olması gerektiğini, tarafsızlığın ise devletin herkese eşit davranması gerektiği anlamına geldiğini öne sürdü:

Dinde de eşitlik yok. Her dine eşit mesafede değil bu yaşadığımız dönemde. Bunun da eşit olması gerekiyor...Diyamet Vakfı sadece belirli bir otoriteye göre, belirli bir zümreye göre çalışıyor. Sadece Sünni, Şafi, Hanefi mezhebine göre bir şekilde yapılmış...Her türlü Alevi ibadethaneleri engelleniyor. Burada da eşitlik yok. Bunu anlatmak istedim. (Melih)

Sünni Türkler

Görüşmelerin analizi, Sünni Türk erkeklerin çoğunluğunun (16 kişiden 9'u), demokratik devletin vatandaşlarına eşit davranması gerektiğini savunduğunu ancak bunu

yaparken kast edilenin daha çok ekonomik eşitlik olduğunu ortaya koydu.³ Sünni Kürtlerin (17 kişiden 4'ü) ve Alevilerin (11 kişiden 2'si) sadece küçük bir azınlığı demokratik devleti tanımlarken ekonomik eşitlikten bahsederken, Sünni Türk erkekler göre, demokratik devlet ekonomik kaynakları az çok eşit dağıtması ve zenginlerin lehine davranmaması gereken bir yapıydı. Örneğin, Sünni Türk erkek bir katılımcı demokratik devletin zengin ile yoksul arasında ayırım yapmaması gerektiğini savundu (Ali). Bir başka Sünni Türk erkek katılımcı, demokratik devletin kendisine de bir bakanın oğlunun yaptığı şeyi yapabilmesi için eşit ekonomik fırsatları vermesi gerektiğini ileri sürdü (Eren). Farklı Sünni Türk erkek bir katılımcı ise demokratik devletin ekonomik refahı eşit olarak dağıtması gerektiğini söyledi:

Bugün bir zengin devletin kapısına gittiğinde, şirket sahibi, büyük şirket sahibi, holding bilmem ne, her türlü krediyi alıyor, bilmem ne oluyor. Zengin her zaman daha zengin oluyor. Halk tabakaya baktığımız zaman hiçbir hoşgörü yok. İşte şu an bulunduğumuz yer... Adam kocaman bir yer açmış, her şeyi buldurmuş, züccaciye koymuş, kafeterya koymuş. İşte aşağıdaki kafeteryanın işini engellemiş. Dışarıdakini, züccaciyenin işini engellemiş, bilmem neyini engellemiş. Şimdi buna çerçeve getirmesi lazım bence. Yanlış bilmiyorsam Japonya'da şey var. Mesela, kurumsal şirketlerde çok büyümeye şey verilmiyor. Mesela adam araba üretecekse devlet diyormuş ki "yok, sen arabayı hani lastiğinden tutup da camına kadar sen üretemezsin. İşte camını fason yaptıracağını, farını fason yaptıracağını. İnsanlara da iş imkanı ver". E şimdi biz "demokrasi var" diyoruz da bir fırsattan sermaye tekelleşiyor, para tekelleşiyor. (Efe)

Bir başka Sünni Türk erkek katılımcı demokratik devletin vatandaşlarına barışçıl bir yaşam sunması ve gelirin buna göre dağıtılması gerektiğini savundu (Mehmet). Ayrıca vatandaşların herhangi bir torpil gerekmesizin iş bulmalarına imkân verilmesi gerektiğini de sözlerine ekledi. Bir diğer Sünni Türk erkek katılımcı ise demokratik devletin ana sorumluluğunun sosyal adaleti korumak olduğunu, bunun da sosyal hizmetlerin devlet tarafından daha eşit bir şekilde dağıtılması anlamına geldiğini belirtti (Ozan).

3 Demokratik devletin vatandaşlarının ekonomik refahından sorumlu olduğunu savunan bu dokuz kişinin çoğunluğu (9 kişiden 5'i) orta ekonomik gelir sınıfındadır, diğerleri (9 kişiden 4'ü) daha düşük gelir sınıfında bulunmaktadır.

Sünni Türk erkeklerin çoğunluğu demokratik devletten beklentilerini açıklarken ekonomik eşitlik üzerine odaklanırken, Sünni Türk kadınların çoğunluğu (16 kişiden 9’u) demokratik devletin vatandaşlarına etnik kökenleri ve dinleri ne olursa olsun eşit davranması gerektiğini savundu. Örneğin, Sünni Türk kadın bir katılımcı demokratik devlette herkesin ırk, din veya dil gözetmeksizin eşit haklara sahip olması gerektiğini söyledi. Ayrıca, demokratik devletin farklı din grupları arasında ayırım yapmaması gerektiğini de ekledi (Ayşe).

Farklı bir Sünni Türk kadın katılımcı demokratik devletin eşitlik ilkesine dayanması gerektiğini savundu. Demokratik devlette hiç kimsenin ayrımcılığa uğratılmaması ve “ötekinin” olmaması gerektiğini söyledi (Selin). Bir başka Sünni Türk kadın katılımcı da demokratik devleti din, dil, ırk ayırt etmeden herkese eşit davranan devlet olarak tanımladı (Elif).

SONUÇ

Araştırmanın ana bulguları şunlardır: Kadınların, Kürtlerin ve Alevilerin devletle olan sorunlu ilişkisi, demokrasinin vazgeçilmez unsurları olarak, hak, özgürlük ve eşitliğe öncelik vermelerine sebep olmuştur. Bu gruplar aynı zamanda demokratik devletin hak ve özgürlükleri koruması, etnik, cinsiyet ve mezhep kimliğinden bağımsız olarak vatandaşlarına eşit şekilde davranması gerektiğini savunmuştur. Araştırmanın örneklemindeki kadınların çoğunluğu demokrasiyi kadın hak ve özgürlüklerinin korunduğu ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlandığı bir rejim olarak tanımlamıştır. Kürtler ve Aleviler, demokratik devletten olan beklentilerini sırasıyla Türklerle ve Sünnilerle eşit olmak şeklinde belirtmişlerdir. Öte yandan, Sünni Türk erkeklerin çoğunluğu, ekonomik refahı demokrasinin en önemli bileşeni olarak işaret etmiştir. Demokratik devletten beklentileri arasında eşitliğin sağlanması bulunduğu dahi, bu katılımcıların çoğunluğunun eşitlikten kastının demokratik devletin belli bir ölçüde ekonomik eşitliği sağlaması olduğu bulunmuştur. Bunun aksine, Sünni Türk kadınlar, demokratik devletten beklentilerinin arasında, farklı etnik ve dini gruplar, özellikle Kürtler ve Türkler, Aleviler ve Sünniler arasında eşitliğin sağlanması olduğunu ifade etmişlerdir.

Bu konudaki literatürde de belirtildiği gibi, bireyler demokrasiyi tanımlarken üç boyuttan birine daha fazla önem vermektedirler: kurumlar ve prosedürler, hak ve

özgürlükler ve toplumsal faydalar (*social benefits*) (Dalton ve ark., 2007). Görüşmelerin analizi, cinsiyet, etnik ve dini kimliğin ve bu kimliklerin devletle olan ilişkisinin tarihçesinin, bireylerin demokrasiyi tanımlarken ve demokratik devletten beklentilerini formüle ederken bunlardan hangisini seçecekleri üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Devletle sorunlu bir geçmişe sahip olan grupların (kadınlar, Kürtler ve Aleviler), hak ve özgürlükleri vurgulama oranı daha yüksektir. Devletle sorun yaşamayan ya da kimliği toplumun ana kurucu unsuru olarak devletçe teşvik edilen grupların (Sünni Türk erkekler) üyesi olanlar, demokrasi tanımlarında ekonomik refahı vurgulama eğilimindedirler. Bu bulgu, demokrasinin ideal ve evrensel bir tanımını yapmaya çalışmaktan ziyade, bireylerin demokrasi anlayışlarının ve demokratik devletten beklentilerinin tarihsel ve siyasi bağlamda görüşlerinin incelenerek araştırılmasına ihtiyaç olduğuna işaret etmektedir. Nitekim literatürde demokrasinin tanımını yapmaya çalışan bir çok araştırma varken (Collier ve Levitsky, 1997), bireylerin demokrasiye dair tutumlarını araştıran çalışmaların görece azlığı (Ferrin ve Kriesi, 2016) demokrasi çalışmalarının ciddi bir dezavantajı olarak ortada durmaktadır. Bu bağlamda, bu araştırmanın literatüre katkısı çok büyüktür.

Yukarıda da tartışıldığı gibi, demokrasinin kuruluşunda kitleler kritik bir rol oynamaktadır. Çünkü demokrasiyle ilgili toplumsal bilgi, demokratik gelişime katkıda bulunmaktadır (Cho, 2012). Bu araştırma, Türkiye’de toplumsal ve siyasi olarak egemen kimlik grubu olan Sünni Türk erkeklerin büyük bir kısmının eşitlik, hak ve özgürlük kavramlarını demokrasi tartışmalarına dahil etmediklerini ortaya koymaktadır. Bunun yerine, kadınlar, Kürtler ve Aleviler gibi çeşitli kimlik gruplarının taleplerini karşılayamayacak ve Türkiye’de demokratik konsolidasyon açısından olumsuz sonuçlar doğurabilecek bir demokrasi yaklaşımı olan ekonomik refahı vurgulamaktadırlar. Araştırma sonuçları, azınlıkta olan gruplarla, hakim grup olan Sünni Türk erkekler arasında demokrasiden ve demokratik devletten beklentileri konusunda da ciddi beklenti farklılıkları olduğunu göstermiştir. Bu durum ise, Türkiye’de hem demokrasinin konsolide edilmesi hem de toplumsal ayrışmanın tersine çevrilmesi yönünde ciddi sorunların olduğuna işaret etmektedir. Zira araştırmamızda yer alan farklı kimlik gruplarının demokrasinin ve demokratik devletin ne olduğuna dair düşüncelerindeki bu ayrışmalar, sadece fikrî anlamda bir farklılığa değil, Türkiye siyasal sisteminin nasıl olması gerektiğine dair düşüncelerindeki farklılıklara da işaret etme ihtimalini taşımaktadır.

Kaynaklar

- Açikel, F., & Ateş. K. (2011). Ambivalent citizens: The Alevi as the ‘authentic self’ and the ‘stigmatized other’ of Turkish Nationalism. *European Societies*, 13(5), 713–733.
- Arat, Z. (1998). Introduction: Politics of representation and identity. In Z. Arat (Ed.), *Deconstructing images of the Turkish women* (pp. 1–34). St. New York: Martin’s Press.
- Aslan, S. (2011). Everyday forms of state power and the Kurds in the early Turkish Republic. *International Journal of Middle Eastern Studies*, 43(1), 75–93.
- Baviskar, S., & Malone, M. F. T. (2004). What democracy means to citizens– and why it matters. *Revista Europea de Estudios Latinoamericanos y del Caribe*, 76, 3–23.
- Blanc-Noel, N. (2013). Resolving the dilemma between equality and liberty: The Swedish political system. *Eastern Journal of European Studies*, 4(1), 25–40.
- Borovalı, M., & Boyraz, C. (2014). Turkish secularism and Islam: A difficult dialogue with Alevi. *Philosophy and Social Criticism*, 40(4–5), 479–488.
- Bratton, M., & Mattes, R. (2011). Support for democracy in Africa: Intrinsic or instrumental? *British Journal of Political Science*, 31(3), 447–474.
- Bratton, M. (2003). Briefing Islam, democracy and public opinion in Africa. *African Affairs*, 102(408), 493–501.
- Bratton, M. (2010). Anchoring the d-word in Africa. *Journal of Democracy*, 21(4), 106–113.
- Brym, R., & Andersen, R. (2016). Democracy, women’s rights, and public opinion in Tunisia. *International Sociology*, 31(3), 253–267.
- Canache, D. (2012). Citizens’ conceptualizations of democracy: Structural complexity, substantive content, and political significance. *Comparative Political Studies*, 45(9), 1132–1158.
- Carlin, R. E., & Singer, M. M. (2011). Support for polyarchy in Americas. *Comparative Political Studies*, 44(11), 1500–1526.
- Cho, Y. (2012). How well ordinary citizens understand democracy: The case of South Korean electorate. *Democratization*, 21(2), 195–219.
- Collier, D., & Levitsky, S. (1997). Democracy with adjectives: Conceptual innovation in comparative research. *World Politics*, 49(3), 430–451.
- Dahl, R.A. (1971). *Polyarchy: Participation and opposition*. New Haven and London: Yale University Press.
- Dalton, R. J., Shin, D. C., & Jou, W. (2007). Understanding democracy: Data from unlikely places. *Journal of Democracy*, 18(4), 142–156.
- Diamond, L. (1999). *Developing democracy: Toward consolidation*. Baltimore, MD: The Johns Hopkins University Press.
- Erdemir, A. (2005). Tradition and modernity: Alevi’s ambiguous terms and Turkey’s ambivalent subjects. *Middle Eastern Studies*, 41(6), 937–951.
- Ferrin, M., & Kriesi, H. (2016). Introduction. In M. Ferrin & H. Kriesi (Eds.), *How Europeans view and evaluate democracy* (pp. 1–20). New York: Oxford University Press, 2016.

- Glaser, B. G., & Strauss, A. L. (1967). *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. Chicago, IL: Aldine de Gruyter.
- Heller, P. (2000). Degrees of democracy: Some lessons from India. *World Politics*, 52(4), 484–519.
- Huber, E., Rueschemeyer, D., & Stephens, J. D. (1997). The paradoxes of contemporary democracy: Formal, participatory and social democracy. *Comparative Politics*, 29(3), 323–42.
- Huntington, S. P. (1991). *The third wave: Democratization in the late 20th century*. Norman: University of Oklahoma Press.
- Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu. (3 Nisan 2018). Erişim adresi: <http://kadincinayetleriniurduracagiz.net/veriler/2845/kadin-cinayetlerini-durduracagiz-platformu-2017-veri-raporu>
- Karakaya-Stump, A. (2018). The AKP, sectarianism, and the Alevis' struggle for equal rights in Turkey. *National Identities*, 20(1), 53–67.
- Karl, T.L. (1995). The hybrid regimes of Central America. *Journal of Democracy*, 6(3), 72–86.
- Kemahlioğlu, Ö., & Keyman, F. (2011). *Türkiye'de demokrasi algısı*. İstanbul: İstanbul Policy Center.
- Knutsen, C. H., & Wegmann, S. (2016). Is democracy about redistribution? *Democratization*, 23(1), 164–192.
- KONDA. (2006). Biz kimiz? Toplumsal yapı araştırması. Erişim adresi: http://konda.com.tr/wp-content/uploads/2017/02/2006_09_KONDA_Toplumsal_Yapi.pdf
- Kose, T. (2013). Between nationalism, modernism, and secularism: The ambivalent place of 'Alevi identities'. *Middle Eastern Studies*, 49(4), 590–607.
- Linz, J. J., & Stepan, A. (1978). *The breakdown of democratic regimes: Latin America*. Baltimore, MD: The Johns Hopkins University Press.
- Marshall, T. H. (1950). *Citizenship and social class and other essays*. London and New York: Cambridge University Press.
- Miller, A. H., Hesli, V. L., & Reisinger, W. M. (1997). Conceptions of democracy among mass and elite in Post-Soviet societies. *British Journal of Political Science*, 27(2), 157–190.
- O'Donnell, G., Schmitter, P. C., & Whitehead, L. (1986). *Transitions from authoritarian rule: Comparative perspectives*. Baltimore, MD: The Johns Hopkins University Press.
- Ottemoeller, D. (1998). Popular perceptions of democracy: Elections and attitudes in Uganda. *Comparative Political Studies*, 31(1), 98–124.
- Özhan, T., & Ete, H. (2009). A new agenda for the Kurdish Question. *Insight Turkey*, 11(1), 97–114.
- Pupcenoks, J. (2012). Democratic Islamization in Pakistan and Turkey: Lessons for the Post-Arab Spring Muslim World. *The Middle East Journal*, 66(2), 273–289.
- Rueschemeyer, D., Stephens, E. H., & Stephens, J. D. (1992). *Capitalist development and democracy*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Sartori, G. (1995). How far can free government travel? *Journal of Democracy*, 6(3), 101–111.
- Schumpeter, J. (1943). *Capitalism, socialism, and democracy*. London: George Allen and Unwin.

- Shin, D. C., & Cho, Y. (2010). How East Asians understand democracy: From a comparative perspective. *ASIEN* 116, 21–40.
- Tessler, M., & Altinoglu, E. (2004). Political culture in Turkey: Connections among attitudes toward democracy, the military and Islam. *Democratization*, 11(1), 21–50.
- Tessler, M., Jamal, A., & Robinson, M. (2012). New findings on Arabs and Democracy. *Journal of Democracy* 23(4), 89–103.
- Tezcür, G. M. (2010). When democratization radicalizes? The Kurdish nationalist movement in Turkey. *Journal of Peace Research*, 47(6), 775–789.
- Toprak, B., Bozan, İ., Morgül, T., & Şener, N. (2009). *Being different in Turkey: Religion, conservatism, and otherization*. Istanbul: Open Society Foundation.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2012). *Istatistiklerle kadın 2012*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu, 2012.
- Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (6 Eylül 2015). Türkiye’de kadına yönelik aile içi şiddet araştırması. Erişim adresi: http://www.hips.hacettepe.edu.tr/TKAA2014_Ozet_Rapor.pdf.
- World Economic Forum. (9 Ağustos 2016). The global gender gap index 2015. Erişim adresi: <http://reports.weforum.org/global-gender-gap-report-2015/economies/#economy=TUR>.
- Yegen, M. (1999). The Kurdish Question in Turkish state discourse. *Journal of Contemporary History*, 34(4), 555–568.
- Zeydanlıoğlu, W. (2009). Torture and Turkification in the Diyarbakır military prison. In W. Zeydanlıoğlu and J. T. Parry (Eds.), *Rights, citizenship & torture: Perspectives on evil, law and the state* (pp.73–92). Oxford: Inter-Disciplinary Press.